

BIHOR COUNTY PRESS (1848-1918) – BEGINNINGS, EVOLUTION AND CONTRIBUTIONS TO THE SPREAD OF BOOKS AND CULTURE IN BIHOR

Claudia Florina Pop

Lecturer, PhD, University of Oradea

Abstract: Cultural and literary life of Romanians who were under Habsburg domination was one of the outposts centuries struggle for affirmation of national will and union. Half of the nineteenth Century marked the moment of the forces gathering "intelligence" with the Romanian literary concerns to the union of a system of belief and ideal issue. In this atmosphere, the Transylvanian literature was beginning to wake up, feeling the need of a literary specialized periodical where the nation could write. The media was born in certain necessities objectives, starting from modest beginnings, growing difficulty satisfying first political needs, then began to dress more branches of human culture, becoming an indispensable factor in people lives.

Keywords: Transylvanian press, Habsburg domination, books, literary life, magazines

Începuturile presei românești din Ungaria și Transilvania sunt legate de trezirea la conștiința națională a poporului roman, de eforturile depuse de intelectualitatea română la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea pentru afirmarea pentru cultură a idealurilor naționale. Mijlocul cel mai potrivit de dezmoșțire a sentimentelor și de trezire la viața națională și spirituală proprie îl constituie cultivarea limbii și a științei, îndeosebi a filologiei și istoriografiei.

Un succint excurs istoric privind evoluția presei românilor din Transilvania, din părțile sale vestice și din marile orașe ale imperiului, Viena și Budapesta, relevă faptul că după revoluția de la 1848-1849, mai cu seamă în timpul regimului liberal și în primul deceniu al dualismului austro-ungar, mișcarea culturală a românilor aflați sub stăpânirea străină a afirmat organe de presă viabile, puternic atașate cauzei poporului, adevărate tribune de luptă și trăire în conștiința românească, al căror aport se identifică cu însăși istoria luptelor din a doua jumătate a veacului al XIX-lea care au apărat cu sfințenie cauza Transilvaniei.

Unele ziare și reviste românești au avut o apariție scurtă, dar cele mai multe, biruind vicisitudinile iscate de către autorități, au rezistat cu vrednicie, fără îndoială prin străduința unor intelectuali luminați și concursul publicului cititor, adică urmași de popor, de către masele largi românești de la sate, târguri și orașe, dovedind la nivel transilvan și național chiar, o dezvoltare

paralelă, o comuniune spirituală militară, manifestându-se ca adevărate școli politice și culturale ale românilor din Transilvania, de pretutindeni.¹

Viața cultural-literară a românilor ardeleni aflați sub dominația habsburgică a constituit unul din avangardurile luptei de veacuri pentru afirmarea voinței naționale și pentru Unire. Jumătatea secolului al XIX-lea a marcat momentul strângerii forțelor „inteligentei” românești cu preocupări literare la nivelul unui sistem de uniune de crez și ideal. În această atmosferă, în care literatura ardeleană începea să dea roade, se simțea acut nevoia unui periodic literar specializat, în paginile căruia să se poată desfășura condeiele artistice ale națiunii.²

Presa se constituie de-a lungul vremii într-un factor important al educației culturale, politice, sociale. Ea a luat ființă din anumite trebuințe obiective, pornind din modeste începuturi, dezvoltându-se anevoie, satisfăcând mai întâi necesitățile politice, apoi a început să îmbrace mai multe ramuri ale culturii omenеști, ajungând să fie un organism indispensabil și un factor de o importanță hotărâtoare în viața popoarelor.

Marcând prin însăși apariția lor un moment în istoria culturii noastre, de a cărei însemnătate întemeietorii își dădeau perfect seama, periodicele au contribuit la progresul spiritual în modul cel mai direct și eficace, căutând să oglindească toate domeniile de preocupări, dând răspunsuri la întrebări diverse, să stimuleze eforturile în toate ramurile de activitate.

Într-un articol apărut în revista „Cele Trei Crișuri”³, George Bacaloglu considera că unul dintre cei mai importanți factori culturali în viața românilor din Ardeal este ziaristica. „Primitivă la început, luptând cu apăsarea cenzurii, înfruntând cu greu zecile de amenzi în bani și închisoare, ea servește poporul în toate timpurile, pregătind inimile pentru ziua mare a dezrobiei.” Deschizător de drumuri în ziaristica românească în Ardeal este considerat Gheorghe Barițiu, prin faptul că „o îndrumă” să devină o adevărată școală, o binefacere pentru popor. În aprecierile lui Bacaloglu, primele începuturi ale ziaristicii/presei românești se fac în ultimul deceniu al veacului al XVIII-lea, pornind din Sibiu, de la Ioan Molnar (Pivariu de Mullersheim – doftor de legi și profesor de tămăduirea ochilor), dar fără succes. Urmează un istoric al încercărilor de presă. La 1821 editorul și distribuitorul de cărți românești – Zaharie Carcalechi – încearcă editarea unei reviste, dar reușește doar la 1829, iar în 1830 are un număr de 1000 de cititori. La 1837, apare la Brașov „Foaia Duminecii”, redactată de Ioan Barac cu cheltuiala negustorului Radu Orghidan care îl aduce mai târziu la conducerea ei pe Gheorghe Barițiu. La 1838 apare „Foaia literară” sub redactarea lui Barițiu, care din iulie a aceluși an își schimbă numele în „Foaia pentru minte, inimă și literatură”, cea dintâi revistă literară din Transilvania.

Cel dintâi ziar politic românesc în Ardeal este „Gazeta Transilvaniei”, apărut la 1838 tot sub conducerea lui George Barițiu. De la această dată, până la „dezrobire”, apar în Ardeal 14 ziare politice; 3 sociale; 4 bisericеști și școlare; 3 reviste literare; 3 ziare financiare și economice; 1 revistă muzicală și 1 igienică.

¹ Florian Dudaș, *Presa românească din Transilvania în preajma și în timpul Războiului de Independență de stat a României*, în *Crisia*, VII, Oradea, 1977, p.147.

² M. Popa, V. Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, Cluj, Dacia, 2003, p.156.

³ George Bacaloglu, *Presa din Ardeal*, în „Cele Trei Crișuri” - *anale culturale*, An IX, nov-dec, nr. 11-12, Oradea, 1928, p. 181.

„Ținta lor este comună: lupta împotriva dușmanului de veacuri;- susține autorul - sfătuirea maselor și ajutorarea lor, în lupta politică, economică și culturală, ce se dădea românului „băștinaș” și între popoarele asupritoare care l-au exploatat. Dacă aceasta a fost presa românească în Ardealul unghuresc, ea are o mult mai mare dezvoltare în România Mare, după Unire.”⁴

În cuprinsul gazetelor din Transilvania, pledoariile în favoarea traducerilor se alătură unui pasionat interes pentru creația populară românească.

Intensificarea, în perioada sec. XIX-XX, a frământărilor sociale nu putea să nu aibă repercursiuni și în viața literară. Aceasta devine mai agitată, tendințele divergente se exprimă cu acuitate sporită. Crește numărul publicațiilor literare, se întetesc discuțiile, polemicile. În centrul preocupărilor se află, ca în deceniile din urmă ale secolului trecut, problema țărănească. În funcție de atitudinea adoptată în această chestiune se definesc, în primul rând, diferitele orientări politico-ideologice. Dezbaterile pe tema pământului, a situației țărănimii nu se circumscriu strict în teritoriul presei politice. Pătrund și în publicațiile literare. Coeziunea unor grupări ca acele constituite în jurul revistelor „Semănătorul” și „Viața românească” se bazează mai mult pe afinități de ordin ideologic decât pe comunitatea idealului de artă.

Secolul al XIX-lea înfățișează anumite aspecte specifice, procese epuizate o dată cu încheierea lui. Scriitori precum I.L. Caragiale, Duiliu Zamfirescu, Delavrancea, Vlahuță, G. Coșbuc ating apogeul creației lor în secolul al XIX-lea. Continuând să publice, ei nu sunt, totuși, angrenați permanent, după 1900, în mișcarea literară. Fizionomia particulară a vieții literare o determină la începutul secolului al XX-lea alți scriitori. Altele sunt și revistele în jurul cărora sunt grupați scriitorii, chiar dacă unele vechi publicații își continuă apariția.

Asistăm în ultimele două decenii ale veacului al XIX-lea la o creștere, în literatură, a interesului pentru social, pentru problematica prezentului, la o sporire a combativității scrisului. Între 1879 și 1890 apar capodoperele creației dramatice a lui I.L. Caragiale, urmate de nuvelele și schițele marelui scriitor. Și ceilalți scriitori care se afirmă la sfârșitul secolului al XIX-lea își iau, în majoritatea lor, temele din frământările epocii, dezvăluie contradicțiile societății burghezo-moșierești. Tot mai mult crește, în cuprinsul literaturii române de la sfârșitul secolului al XIX-lea, greutatea specifică a tematicii rurale.

Prin orientarea ei tot mai directă către social, literatura ia, la sfârșitul secolului al XIX-lea, o direcție opusă celei reprezentate de Junimea. La sfârșitul secolului al XIX-lea se petrec în viața literară procese interesante, se înfruntă tendințe contradictorii.

Primele ziare și reviste au constituit mijloace de afirmare a individualității politice a poporului român între celelalte popoare ale Europei. Din presa politică și culturală a primei jumătăți a secolului al XIX-lea s-a născut presa literară de mai târziu.

De la începutul secolului al XX-lea până la încheierea primului război mondial se înregistrează o deosebit de intensă frământare în planul ideologiei literare. Varietatea de idei, preciziunea atitudinii, curajul opiniei, pasiunea în susținerea unui principiu ne dau imaginea unui câmp de luptă literară plină de farmec.

⁴ George Bacaloglu, *Presa din Ardeal*, în „Cele Trei Crișuri” - anale culturale, An IX, nov-dec, nr. 11-12, Oradea, 1928, p. 181.

Tot ce se petrece în domeniul literar, între 1900 și 1918, este pregătit de activitatea literară dinainte de 1900. Atenția unei părți din scriitori, ca și a unei părți din publicul cititor, este atrasă de către noutatea din mișcarea literară apuseană, franceză îndeosebi.

România intră în secolul al XX-lea măcinată de contradicții adânci, dar încrezătoare în forțele ei. Literatura română parcurge între 1900 și 1916 o perioadă de căutări, de accentuare a contradicțiilor interne.

Presa românească din Transilvania reprezintă unul din cele mai importante capitole din viața culturală a acestei provincii. În cazul ei presa transilvăneană a avut ca obiectiv principal afirmarea conștiinței de neam a tuturor românilor și unirea într-un singur stat național. În ciuda celor peste zece încercări eșuate, în decurs de 50 de ani (între 1789-1821) de a dura presa românească, nu s-a dat bătută și a reușit în cele din urmă să întemeieze o presă națională vie și activă: „Biblioteca românească” (1821) a lui Zaharia Caralechi, („Ateneul românesc” (1833) a lui Al. Gavra, rămas manuscris), „Foile duminicii” (1837), „Foaie pentru minte, inimă și literatură” (1838), „Gazeta de Transilvania” (1838), „Observatorul” (1878), „Transilvania” (1868), „Familia” (1865), „Foaia literară”, „Albina Carpaților”, „Telegraful român” de la Sibiu, „Tribuna”, „Tribuna poporului”.

În fapt, presa literară românească a reprezentat o inestimabilă armă de luptă pentru drepturile sociale și politice, pentru cultură și limbă proprie. Lupta pe frontul presei s-a dus în special în patru direcții principale: formarea unei limbi literare comune și unitare, realizarea unei sincronii perfecte, armonice, între dezvoltarea literară a tuturor provinciilor românești, ținerea unei legături permanente cu creația poporului și activismul politic.

Presa transilvăneană, ca expresie a modernizării spiritului public și ca instrument eficient de comunicare, s-a integrat importantei categorii de mijloace prin intermediul cărora s-a manifestat pregnant conștiința noastră națională. Ea atestă capacitatea intelectualității românești de a milita pentru realizarea unor obiective sociale și politice avansate, cum au fost obținerea unor drepturi firești, emanciparea de sub dominația străină și făurirea statului național unitar român. Primele încercări de a publica ziare în limba română au avut loc în Transilvania, la sfârșitul secolului al XVIII-lea și sunt legate de activitatea Școlii Ardelene.⁵

Anul 1848 a însemnat pentru toate popoarele Europei un an de răscruce, un an de maturitate ideologică, civică, socială, un an de generoase avânturi intelectuale și social-politice.

În vara anului 1848, când ideile puse în circulație de revoluție se impuneau a fi diseminate în straturi cât mai largi ale populației, sunt semnalate și în Oradea preocupări de stabilire a unui contact cât mai strâns și permanent cu aceasta, pentru a o îndruma și atrage sub steagul luptei pentru întărirea solidarității naționale într-un moment decisiv al istoriei noastre moderne.

Gândul de a scoate un periodic românesc la Oradea nu a fost abandonat, fiind așteptat un moment mai prielnic pentru materializarea lui. Formulată în contextul evenimentelor pașoptiste și reluat în anii imediat următori, în anii unei puternice mișcări revendicative orădene (1849-1850), dezideratul editării unui periodic românesc în părțile Crișanei, n-a fost transpus în realitate decât peste câteva decenii, mai exact în anul 1868, când profesorul și animatorul

⁵ Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuariu*, Cluj, Dacia, 1974; vezi și Mircea Popa, *Tectonica genurilor literare*, București, Cartea Românească, 1980.

cultural Iustin Popfiu – conducătorul Societății de lectură din Oradea – a scos revista „Amvonul”, asemănătoare, în bună măsură, cu periodicul la care reflectaseră cărturarii orădeni.

Astfel, profesorul și animatorul cultural Iustin Popfiu – conducătorul Societății de lectură din Oradea, a scos revista „Amvonul” – foaie bisericească pentru elaborate din sfera elocinței sacre. Apare bilunar la Pesta (1 ianuarie – 30 decembrie 1871) apoi la Oradea-Mare. Proprietar și editor, Iustin Popfiu folosește o ortografie etimologizantă ce se adresează cu precădere clerului din Transilvania; publică articole de teologie, predici, noțiuni de retorică.

Ca o primă caracteristică a periodicelor bihorene reprezentative ale vremii, o reprezintă însăși intenția redactorilor și proprietarilor lor: de a oferi o lectură plăcută și instructivă în familie. Mai toate au acest caracter de almanah, de album familiar și familial, conceput după modele germane și anume încadrându-se în tipul de publicații *Gartenlaube*.⁶ Cu adaptări, traduceri și articole informative, cu o beletristică întâmplătoare, mai toate se mențin la un nivel strict de popularizare a literaturii și artei. Sunt reviste fără un program estetic, în paginile cărora nu vom găsi mari nume literare, sau, chiar dacă îi regăsim uneori, aceștia nu apar cu lucrările lor de rezistență. Prin paginile lor au menținut în rândurile societății bihorene, un cult al limbii și literaturii române, o unitate de simțire românească; au făcut cu alte cuvinte oficiul de unificare a culturii române, într-o vreme când unitatea noastră nu era înfăptuită. Multe din aceste reviste, ca „Siedietoarea” (Șezătoarea) 1875-1882 din Pesta și Oradea, subintitulată „Foaia poporului român” și condusă de Iosif Vulcan, au avut o mare răspândire în Transilvania.

„Proprietariu, redactoru respondietoriu și editoru” al acestei reviste, subintitulată „foaia poporului român” era Iosif Vulcan, unul dintre părinții literaturii și presei bihorene. „Șezătoarea” a fost concepută ca o variantă pentru sate a „Familiei”.

Iosif Vulcan era familiarizat cu astfel de publicații, fiind în perioada studenției fondator și colaborator al foilor populare „Umoristul”, „Gura Satului”, „Aurora Română”, ultima apropiindu-se mult de „Familia”. „Familia” a format obiectul unor cercetări de specialitate și a unor investigații bibliografice. „Șezătoarea” însă, a rămas numai în bibliografiile folclorice. Dacă „Familia” a fost o adevărată instituție românească în Transilvania, adresată „inteligenței” satelor și orășenilor în genere, „Șezătoarea” se adresa în mod evident și direct lumii satelor. „Familia”, dar și „Șezătoarea” în parte, aduceau și pagini de literatură ușoară, știri culturale de pretutindeni, mai toate ilustrate cu gravuri în care se preamărea pacea și mulțumirea căminului familiar.

Primul număr apare la 1 ianuarie 1875, la Budapesta; după 1880, împreună cu cea a „Familiei”, redacția se mută la Oradea. Textele cele mai numeroase sunt, cum ne arată și titlul revistei, culegeri și prelucrări folclorice, unele naive, ca acelea semnate de însuși Iosif Vulcan. La fiecare început de an, directorul revistei confecționează urări convenționale, adresate țăranilor. Aproape număr de număr, Iosif Vulcan publică versuri, povestiri, articole, cugetări, sfaturi, ghicitori, jocuri, corespondențe etc. Producția aceasta deosebit de bogată prezintă numai o valoare documentară, educativă și minim artistică în contextul ei, culturalizatoare în esență, la nivelul epocii și în manieră transilvană. Totul este stilizat pentru sate; chiar numele lunilor sunt cele populare: ghenariu, fauru, mărtișor etc. Cele mai multe versuri pe care Iosif Vulcan le scrie sunt destinate serbărilor școlare și „casinelor”.

⁶ A fost o revistă săptămânală cu o îndelungată apariție (1853-1943), cu un tiraj enorm pentru vremea aceea; editată la Leipzig dar răspândită în toată Europa, *Gartenlaube* a fost imitată mai ales în Imperiul Habsburgic, deci și în Transilvania.

În 1897 apare la Oradea primul număr din revista „Foaie Literară” – revistă literară și culturală, condusă de Lucreția Rudow Suciu. Săptămânal revista își propunea să fie o publicație care să atragă în jurul ei pe cei mai eminenți scriitori din întreaga țară. Au apărut în total 30 numere (18 aprilie-7 noiembrie 1897).

„Vulturul” apare la Oradea bilunar, începând cu anul 1892 până în decembrie 1893, săptămânal ianuarie – mai 1894; ianuarie 1896 – 20 decembrie 1899 și din nou bilunar ianuarie 1900 – septembrie 1905. Se caracterizează ca fiind o publicație de „humor și satiră”, după cum rezultă și din subtitlu. Revista conținea în prima parte versuri nesemnate sau semnate cu pseudonime, sub care se ascundeau conducătorii.

O altă revistă, „Aurora” (1922-1923), redactată în limba română și maghiară cu pagina tipărită pe două coloane, apare la Oradea în decembrie 1922. Va apărea săptămânal, timp de un an; director este G. Bacaloglu, conducătorul Societății „Cele Trei Crișuri”, ajutat de redactorii G.A.Petre, Salaman László și Keresztury Sándor. Numele revistei a fost ales în așa fel ca el să existe în ambele limbi; „programul nostru”, semnat de directorul revistei și tradus și în limba maghiară, înfățișa țelurile urmărite și mijloacele de realizare. Ideea apropierei româno-maghiare prin mijlocirea culturii venea din partea scriitorilor și a ziariștilor români și maghiari. Societatea „Cele Trei Crișuri” de la Oradea avea o secție cu sarcini speciale privitoare la apropierea literară dintre cele două naționalități.

Se vor efectua traduceri din română în maghiară și invers, mișcarea literară și artistică va fi urmărită din ambele părți, vor apărea cronici și recenzii despre arta și teatrul maghiar. Au existat însă și câteva piedici în calea făuririi climatului necesar înfăptuirii programului revistei: oficialitățile sabotau ideea, pe motivul că a sosit prea timpuriu și afirma că nu există condiții concrete pentru realizarea acestui deziderat. De asemenea, exista și o oarecare lipsă de încredere reciprocă alimentată de deosebirile artistice și ideologice dintre scriitorii maghiari. Revista se tipărea în 1000 de exemplare și a avut în general o presă bună. Datorită dificultăților financiare, revista își încetează apariția în iunie 1923 și re apare în anul următor numai în limba maghiară. Experiența revistei orădene nu e izolată, au mai existat și alte publicații bilingve: „Culisele” (Cluj), „Cimbora” (Satu-Mare).

Realizarea idealului de unitate națională în anul 1918 a deschis noi perspective dezvoltării literaturii române din Transilvania. Generații de scriitori și cărturari români din toate provinciile românești au visat și militat îndelung timp pentru desăvârșirea unității naționale a statului nostru, înfăptuire realizată în anul 1918.

Eforturi de redactare a unor reviste de cultură se fac pe întreg teritoriul Transilvaniei și în părțile nord-vestice ale țării.

Bihorul a fost și este un județ cu potențial cultural foarte bine distribuit între literatură, știință, jurnalism cultural și revuistică școlară. În acest spațiu au funcționat un timp mai mic sau mai mare mai multe reviste și tipărituri, cu frecvență diferită. Toate acestea oferă o imagine a complexității editoriale din sfera culturii și au născut interesul față de publicistică, din partea unor oameni diferiți ca vârstă și preocupări.

În domeniul presei bihorene de după Unire ceea ce se remarcă de la bun început este încercarea de recuperare a rămânerii în urmă a presei românești, marcată, în comparație cu presa maghiară, de condițiile vitrege de apariție de dinainte de 1919.

S-a încercat, în primul rând, să se pună bazele unei presei cotidiene românești, aceasta însă continuând să rămână o problemă deschisă până la 1940, presa cotidiană românească

aflându-se, de-a lungul întregii perioade interbelice, în inferioritate numerică față de presa cotidiană de expresie maghiară.⁷

Prin revistele lui, Bihorul, nu rămâne numai un spațiu pedagogic, o regiune furnizoare de profesori și de idei educative ci și o realitate literară. Și micile reviste reprezintă în parte această realitate.

Bibliografie

- „Cele Trei Crișuri” - Anale Culturale, An IX, nov-dec, nr. 11-12, Oradea, 1928
- Florian Dudaș, *Presa românească din Transilvania în preajma și în timpul Războiului de Independență de stat a României*, în *Crisia*, VII, Oradea, 1977
- Mircea Popa, V. Tașcu, *Istoria presei literare românești din Transilvania de la începuturi până în 1918*, Cluj, Dacia, 2003
- Mircea Popa, *Ioan Molnar Piuaruu*, Cluj, Dacia, 1974
- Mircea Popa, *Tectonica genurilor literare*, București, Cartea Românească, 1980.

⁷ În perioada interbelică, printre alte publicații periodice bihorene, mai puțin reprezentative se numără: „Gazeta de Vest” (1929-1940), „Muguri Noi” (1932), „Imagini” (1933), „Noua Gazetă de Vest” (1936-1940), „Țara Visurilor Noastre” (1937-1940), „Aurora” (1922-1923), „Familia” (1880-1943; 1965-1989; 1990-), „Flori de crâng” (1933), revista de cultură „Cele Trei Crișuri”(1920-1940). Presa periodică bihoreană, atât cea românească, cât și cea maghiară, a avut un profil foarte divers. Dintre cele românești, cel mai prestigios rămâne, desigur, „Familia”, cu cele două serii interbelice, redactate de M.G.Samarineanu: *Seria a II-a (1926–1929)*, care mai păstra în oarecare măsură rubricatura și formatul vechii „Familii” a lui Iosif Vulcan, dar mai ales *seria a III-a (1934–1940)*, cu un pronunțat caracter literar, cu numeroase colaborări de certă autoritate, preocupată în permanență de menținerea unui nivel ridicat al valorii colaboratorilor. Seriile interbelice ale revistei „Familia” au existat în paralel cu revista „Cele Trei Crișuri” (1920–1940), al cărei prim număr a apărut la 15 aprilie 1920. Aceasta completa în mod necesar activitatea societății culturale abundente și prețioase pentru întreaga parte de vest a țării.